

B I B L I O T H E C A
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
T E V B N E R I A N A

2003

L. CAELIVS FIRMIANVS LACTANTIVS

DIVINARVM INSTITVTIONVM

LIBRI SEPTEM

FASC. 3

LIBRI V ET VI

EDIDERVNT

EBERHARD HECK

ET

ANTONIE WLOSOK

BEROLINI ET NOVI EBORACI

WALTER DE GRUYTER MMIX

⊙ Gedruckt auf säurefreiem Papier,
das die US-ANSI-Norm über Haltbarkeit erfüllt.

ISBN 978-3-11-021466-6
ISSN 1864-399X

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in
der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten
sind im Internet über <http://dnb.d-nb.de> abrufbar.

© Copyright 2009 by Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 10785 Berlin
Dieses Werk einschließlich aller seiner Teile ist urheberrechtlich geschützt. Jede Verwer-
tung außerhalb der engen Grenzen des Urheberrechtsgesetzes ist ohne Zustimmung des
Verlages unzulässig und strafbar. Das gilt insbesondere für Vervielfältigungen, Überset-
zungen, Mikroverfilmungen und die Einspeicherung und Verarbeitung in elektronischen
Systemen.

Printed in Germany

Satzaufbereitung: Eberhard Heck

Satz: pagina GmbH, Tübingen

Druck und Bindung: Druckhaus „Thomas Müntzer“ GmbH, 99947 Bad Langensalza

PRAEFATIONIS SVPPLEMENTVM

Primum Lactantii Diuinarum institutionum editionis fasciculum, qui a. 2005 publici iuris factus continet libros I *De falsa religione* et II *De origine erroris*, et alterum, qui a. 2007 impressus exhibet libros III *De falsa sapientia* et IV *De uera sapientia et religione*, hic sequitur tertius, qui praebet libros V *De iustitia* et VI *De uero cultu*. Iam pridem indicauimus²²¹ etiam his libris praefationis supplementum praemissum iri, cuius paginae numeris q. d. Romanis numeratae continuent praefationem alterius fasciculi, i. e. ab LXXI incipiant (similiter notarum numeri ab 221), quo modo etiam paginae textus per numeros q. d. Arabicos inde a p. 435 numerentur. In hoc supplemento 1. addentur quaedam de codicibus, 2. agetur de recentissimis librorum V et VI editionibus, 3. addentur uel corrigentur alia. Conspectus siglorum (p. LVI) nonnullis mutatis p. LXXXIV repetetur.

I. De Institutionum codicibus addenda

G (u. p. XV sq.): In hoc fasciculo extant 10 + 20 folia his locis in apparatus sectione ‘Codd.’ indicata²²²: 5, 3, 6–18. 5, 2–7 sqq. 9, 11–17 sqq. 9, 20 – 10, 7. 12, 2–11. 5, 13, 17 – 14, 3 sqq. / 5–16 (2 foll.). 16, 7–13 sqq. [fere 17, 16 sqq. / 23 sqq.]. [fere

²²¹ V. primi fasc. p. VII. Cum paginarum numeri continuentur, et in praefationis supplemento et in notis textui subiectis abhinc lectores nonnisi ad hos numeros relegamus nusquam fasciculo primo uel altero uel tertio ipso appellato. – De commentationibus laudandis u. p. VIII n. 1 et XLIX n. 158; cf. infra p. LXXXIII.

²²² Uncis [] inclusimus folia bis rescripta fere nusquam legibilia; nota ‘sqq.’ indicamus paginam non usque ad finem legi, ergo ubi desinat dici non posse. Ad locos lib. VI u. et Ingremeau, Ed. inst. VI, 91 sq.

19, 15 sqq. / 20 sqq.]. 6, 4, 8 – 5, 2 (2 foll.). 6, 12–27 sqq. (2 foll.). fere 7, 2 – 8, 10 sqq. (2 foll.). 9, 2–20 sqq. (2 foll.). fere 9, 24 – 10, 17 sqq. (2 foll.). 10, 20 – 11, 6. [fere 11, 15 sqq. / 22 sqq.]. [fere 12, 20 sqq.]. 12, 39 – 13, 8 sqq. [15, 16 sqq. in 2 foll.; u. ad 6, 15, 16 et 16, 9]. 18, 12–21. 21, 4 – 22, 5. 23, 23–33. 24, 13–20 sqq.

- A (u. p. XIX et n. 56. LVIII): Fragmenta a nobis siglo A notata nec ante nos in edendis Institutionibus adhibita hic describimus, quia praeter frustula libri IV²²³ ad librum V pertinent. Olim partes codicis²²⁴ erant, qui saec. IX in monasterio Fuldensi litteris minusculis Carolinis per binas columnas scriptus postea in monasterium Belgicum Stabulense (*Stablo / Stavelot* prope Leodium) peruenit, ubi saec. XIII ad XV fuit²²⁵. Deinde codice dissipato octo tantum (quoad scimus) folia siue mutila siue integra in duobus aliis codicibus extant:

1. Auerbodensis (*Abdij van Averbode, archief IV*) 44 continet Cassiodori in psalmos 1–50 commentarium, sed etiam inuolucro inglutinata uel adiuncta codicum Fausti Reiensis et Lactantii folia uel partes foliorum. Quae inuenit et separauit et lucis arte

²²³ V. p. LVIII et sectionem 'Codd.' ad 4, 29, 11/12. 30, 2. 6. 11.

²²⁴ V. Bischoff, 1998, 40 nr. 172, qui primus uidit fragmentum Florentinum, quod prius inspexit, et Auerbodense, quod ei postea innotuit, eiusdem esse codicis, quem saec. IX Fultae scriptum cognouit; cf. infra n. 231. Folia in Auerbodensi seruata 1–4 numerauit Cappuyns, 1964, 40, in Florentino seruata II–III et 168–169 in codice numerati sunt; hos numeros infra et in apparatus sectione 'Codd.' recepimus.

²²⁵ Quod indicant possessoris notae saec. XIII (Munk Olsen, infra n. 228) in fol. 3^r iuxta col. sin. ab imo sursum: *Iste lib[er] pertinet monasterio s[an]cti Remacli in Stabulaus* et in fol. II^v inter columnas a summo deorsum: *Liber eccl[es]ie sancti remacli in Stabulaus*, multo recentior nota *Liber Monasterii Stabulensis* in summo fol. III^r; ibidem inuolucrum cod. Auerbodensis foll. 1–4 auctum uidetur saec. XV / XVI (Cappuyns 37; cf. Bischoff l. c.). De monasterio Stabulensi u. P. George, *Lexikon des Mittelalters* 7 (1995), 2163.

depicta 1964 publici iuris fecit M. Cappuyns²²⁶, unde Lactantii fragmenta Auerbodensia nobis innotuerunt²²⁷.

2. Florentinus Laurentianus (*Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana*) Ashburnhamianus 1899²²⁸ continet foll. 1–167 Valerii Maximi libros, sed ante fol. 1 et post fol. 167 singula foliorum paria inserta sunt, quae hodie II–III et 168–169 numerantur. Cum T. Stangl, qui primus de codicibus egit, qui ex bibliotheca John Lord Ashburnham Britannii a. 1884 ab Italia regno empti in Laurentianam translati sunt²²⁹, duo foliorum paria ‘tractatui theologico fere saec. XII’ attribuisset²³⁰, B. Bischoff uidit ea Lactantii inst. 5, 17, 10 – 19, 33 exhibere²³¹, quod receptum est

²²⁶ Cappuyns, 1964, passim: 36–38 de fortuna codicis Cassiodori et studiis auctoris, 38–39 de fragmentis Fausti Reiensis, 39–43 de fragmentis Lact. inst. (cf. supra XIX n. 56. LVIII n. 165), ante 41 in duabus paginis imagines ualde coartatae (foll. 2 et 3 et circa ea in angulis frustula foll. 1 et 4).

²²⁷ Imagines nobis comiter miserunt P. Herman Janssens O. Praem. et P. Filip Noël O. Praem. Auerbodenses; u. p. LVIII n. 164. Inde fragmenta contulit Heck.

²²⁸ V. Bischoff, 1998, 257 sq. (nr. 1216; cf. 40 nr. 172); B. Munk Olsen, L'étude des auteurs classiques latins aux XI et XII siècles II, Parisiis 1985, 663; Stangl (infra n. 229), 225–236; C. Kempf, ed. Val. Max., Lipsiae 1888² (denuo Stutgardiae 1966), XXI–XXVI; J. Briscoe, ed. Val. Max., Stutgardiae et Lipsiae 1998, XIV sq.

²²⁹ T. Stangl, Die Bibliothek Ashburnham, Philologus 45, 1886, 201–236, de nostro cod. in usum C. Kempf inspecto 221–236. Codicem numero 1802 signat, sed iam Kempf numero hodierno 1899. Foll. II–III et 168–169 tum nondum numerata erant, sed iis et fol. I chartaceo recentissimo numeri postea adscripti sunt, quod cognouimus ex notis in schedis B. Bischoff (u. infra n. 231).

²³⁰ Stangl 225 (inde Kempf XXI). Lactantius illi nondum notus fuisse uidetur (cf. Stangl, 1915, 224), sed mirum est quod, cum alias scripturarum historiae se peritissimum ostenderet, scripturam aperte Carolinam saec. XII tribuit. Utique hoc fragmentum effugit Brandt, qui tunc editioni praeparandae erat deditus.

²³¹ Quod apparet ex schedis a Bischoff Bibliothecae publicae Bauariae

in catalogum, qui a Bischoff institutus 1998 postumus editus est. Inde nobis cognita sunt²³².

Supersunt codicis Lactantii olim Stabulensis duobus columnis 33 lineis scripti 4 foliorum paria: foll. 1/4 et 2/3 mutila, foll. II/III et 168/169 integra. Foll. 1/4 et 2/3 sunt 4 folia interiora quaternionis uel similis fasciculi; 5, 1, 19 *conatur / ut uim* fol. 2^v col. dext. transit ad fol. 3^r col. sin. Fol. 1 nonnisi partes supremarum linearum extant, frustula ex 4, 29, 11/12. 30, 2. 6. 11²³³; cum maiore parte fol. 1^v col. dext. periit subscriptio lib. IV / inscriptio lib. V. Nam fol. 2^r col. sin. integra incipit a 5, 1, 1 *non est apud . . .* (usque ad *opus* 2 lineae supremae maiusculis scriptae); a § 4 *cognoscere* seq. col. dext., in qua resecta superioribus lineis (suprema abscisso angulo mutila) ultimae litt. desunt, 8 lineis infimis fere nihil, desinit in § 9 *illo*. Sequitur fol. 2^v col. sin. resecta primis superiorum linearum litteris carens (suprema lin. angulo abscisso mutila); a § 13 *|le sapientiae* seq. col. dext. integra, a § 19 *ut uim* fol. 3^r col. sin. integra, quae desinit in § 25 *sua*|. Deinde col. dext. angulo abscisso prima lin. omnino periit, ceterarum margine resecto dimidia fere pars deest. Ergo incertum est ubi desierit; infima lin. extat 5, 2, 2 *litteras accitus d*; seq. fol. 3^v col. sin. eodem modo, etiam angulo abscisso, mutila, praeterea lituris obruta

legatis, quas adiuuante Monika Köstlin (u. p. LVIII n. 165) a. 2008 inspexit Heck: Valerii Maximi codice descripto Bischoff altera in scheda notauit foliorum paria II-III et 168–169 Lactantii esse, deinde uniuscuiusque columnae initium et finem transscripsit et alio calamo usus, ergo editione postea inspecta, libri capitum paragraphorum numeros addidit. Ita non modo aestimando codicum tempora, sed etiam testimonia augendo de edendis Institutionibus meritis est.

²³² Quattuor foliorum imagines ex taenia lucis arte facta cursu q. d. electronico nostris sumptibus misit *Biblioteca Medicea Laurenziana, servizio fotografico*, in chartas transtulit Miriam Bräuer Tubingensis. Inde contulit Heck.

²³³ Cf. sectionem ‘Codd.’ ad locos hic et deinde laudatos.

minimam partem lecta, desinit in 5, 2, 4 [*chri*]stianorum; seq. col. dext. integra usque ad § 8 *utilitatis*. Deinde fol. 4 nonnisi partes supremarum linearum extant, i. e. frustula 5, 2, 8. 13. 3, 1–2. 6²³⁴. – Etiam foll. II/III et 168/169 4 folia interiora quaternionis uel similis fasciculi erant (5, 18, 14 *deleat / quanto* fol. 168^V col. dext. transit ad fol. 169^F col. sin.). Haec 4 folia integra (nisi quod foll. II^F et 169^V inuolucro proxima lituris adfecta sunt) continent inst. 5, 17, 10 | *tus est . . . 19, 33 lauerint tam* |, sc. ordine foll. II, 168, 169, III.

In recensendis Institutionibus A et P eiusdem classis π esse conclusimus iam pridem²³⁵ ex mendis PA communibus 5, 1, 11. 19. 22. Quae quidem non inuenimus in fragmento Florentino quoad P extat, i. e. 5, 17, 10–22, sed ubi P deest sunt menda communia AKS 5, 17, 24 *qui pro cum*, 25 *eundemque*, 26 *esse iustum*, 19, 25 *gloriam consequitur*, 28 *esse* om. Cum multa menda PKS sint (5, 3, 5 *hoc illi*, 14, 4 *tamen pro quidem*, 9 *simul omnes*, 22, 14 *prosperarum* om., al.), apparet A ubi P deest eius, i. e. classis π uicem gerere.

R (u. p. XXIII sq. LIX): In R foll. 198 (6, 17, 17 *aut contemptum* . . . 26 *auertere* et 200–201 (6, 18, 10 *praestiterit* . . . 30 *fortitudinis in se*)²³⁶ margo exterior resectus est ita, ut nonnumquam in rectis linearum ultimae, in uersis primae litterae desint. Manu posteriore longe plurimae ita repletae sunt, ut dubium non sit quid R olim habuerit, sed mutata uel dubia restant: 6, 17, 19 *perductores*] *perductore* | *s*, *s* eras.; periitne in fine lin. *s* huc antea translata? – 6, 18, 13 *contemptui*] *contemptu* |, sup. *u* m. post. *s*; periitne in fine lin. *i*? – *inerte*] *inert* |, s.l. m. post. *ti*; periitne *e*? – 14 *iustum*] *i* | *tum*, sup. *i* m. post. *te* et ex *t* sequentis lin. *c*; perisse uid. *us*, m. post. fecit *te* | *cum*.

²³⁴ V. sectionem ‘Codd.’ ad hos locos.

²³⁵ V. p. XIX; cf. XL de P classibus δ et σ affini. In conferendo P cum A nos adiuit Katrin Fürst.

²³⁶ Fol. 199 resectum non est, solum infima fere tertia pars (i. e. 10 infimae lineae) incisa filo consuta est, scriptura damno non adfecta.

2. De recentissimis librorum V et VI editionibus

Post Brandt librorum V et VI tres editiones publici iuris factae sunt siue minore siue maiore adnotatione critica instructae:

- a. 1973 P. Monat²³⁷ librum V enarrauit textumque (I 126–259, iuxta uersionem Gallicam) selectis notis criticis subditis prae-buit, de quo constituendo etiam disputauit (I 102–110). Editionem criticam nec effecit nec tum hoc se facere contendit²³⁸, quia quae in notis protulit, e Brandt pendent, nisi quod R ipse contulit²³⁹. Quem testem pluris quam oportuit aestimauit et iam tum censuit R et B consentientes semper praebere textum rectum²⁴⁰. Merito nonnullis locis tradita contra Brandt defendit²⁴¹. Nondum nouisse potuit quae Heck 1972 de Lactantii textu egit.
- b. 1999 W. Winger²⁴² dissertationi inseruit (I 93–251, iuxta uersionem Germanicam) textum partium librorum III et IV (3, 7, 1 – 13, 6. 4, 22, 1 – 26, 42. 30, 1–15) et totorum librorum V et VI, notis (nn. 589–1652) instructum plerumque ad fontes, sed etiam ad textum constituendum pertinentibus. Praeter Brandt

²³⁷ Lactance, Institutions divines livre V: I Introduction, texte critique, traduction; II: Commentaire et index, ed. P. Monat, SChr 204. 205, Parisiis 1973; cf. Heck, Gnomon 49, 1977, 366–370, de textu 369.

²³⁸ V. supra p. XII cum nn. 32–33. Ergo haud recte editionem inst. V cum Brandt coniungens a Winger (u. infra b.) secernit J. Walter, Pagane Texte und Wertvorstellungen bei Lactanz, Gottingae 2006, 328: „den modernen Ausgaben von Brandt und Monat und dem Lesetext von Winger“; cf. Heck, 1992, 596 sq. de edd. inst. I et II.

²³⁹ Monat, Ed. V, I 103 cum n. 1, ubi fere 20 lectiones a Brandt omissas recte notat (nisi quod 5, 8, 3 habet R *malam cogam cogitationem*).

²⁴⁰ Monat l. c. 102–104, de B et R consentientium auctoritate 104 sub 2), perperam adhibita e. g. 5, 13, 16 *mentem quatit solidam pro mente q. solida*; cf. Heck, 1992, 596 ad 1, 4, 4. 7, 11.

²⁴¹ Monat l. c. 104 sq., quem secutus est Winger.

²⁴² W. Winger, Persönlichkeit durch Humanität – Das ethikgeschichtliche Profil christlicher Handlungslehre bei Lactanz, I. II, Francofurti ad Moenum 1999.

adhibuit quae inde a 1972 de textu acta sunt²⁴³ et usus est copiis nostris²⁴⁴; ad tradita defendenda et uarias lectiones eligendas nonnulla contulit digna quae considerentur²⁴⁵.

c. 2007 C. Ingremeau²⁴⁶ editionem libri VI diu praeparatam publici iuris fecit, quam criticam appellare non dubitamus et, quamquam de quibusdam rebus aliter iudicamus, unam inter Institutionum libros recens editos fere in locum editionis Vindobonensis successisse censemus. Nam primum codices quos adhibuit diligentissime contulit et saepe a Brandt falso reddita correxit uel omissa suppleuit, deinde de textu constituendo²⁴⁷ etsi non semper recte, tamen considerate egit et iudicantibus argumenta plene et aperte praebuit. Recenseamus singula:

²⁴³ In libro V adhibuit Monat, Ed. inst. V, in libro VI iam Ingremeau, 1996 (infra n. 247). Penitus respexit Heck, 1972; plerumque caute de locis retractatis egit, sed e. g. 6, 21, 4. 7. 23, 38 lectiones cod. R haud recte retractationi tribuit (quam caueas ne ultra Heck, 1972, 194 sq. opineris; cf. infra n. 258).

²⁴⁴ V. Winger, 1999, 93 n. 589, etiam de scribendi ratione in usum lectorum e lexicis recepta. Textum ex horreo nostro (u. supra p. XII n. 29) transtulit, unde duos errores habet qui nos fugerant: 5, 17, 1 et 6, 15, 3 falso *quia* pro *qui*; quaedam in notis non recte reddidit, quia in schedis nostris omissa uel minus clare scripta erant, e. g. n. 1449 ad 6, 13, 12, n. 1475 ad 6, 16, 7.

²⁴⁵ E. g. 6, 11, 16 *dicitis*. 14, 10 *furiosum*. Saepe cum Ingremeau consentit, quae etiam eo usa est.

²⁴⁶ Lactance, Institutions divines, livre VI, introduction, texte critique, traduction, notes et index, ed. C. Ingremeau, SChr 509, Parisiis 2007. Hanc editionem cum iam biennio ante absoluisset (8), nostro fasc. 1 uti nondum potuit (cf. infra n. 249. 253. 255), nobis autem eius editio, quam statim comiter misit, ad tempus apparuit.

²⁴⁷ Ingremeau, Ed. VI 63–93; de quibusdam locis 1996 egerat Ead., *Faits de langue tardive, effets de style, ou problèmes textuels?* (Quelques exemples chez Commodien; bilan sur le livre VI des *Institutions divines* de Lactance), RecAug 29, 1996, 113–125, de Lact. 118–125, quae relata inuenies ap. ipsam in editione et ap. Winger.

1. Codices ut Brandt adhibuit BGVPHSR²⁴⁸, praeterea recte K et M. Contulit etiam D, sed in adnotationem non recepit, quia saepe propter damna legi non posset et codd. P et V simillimus esset²⁴⁹. Sed haec similitudo ad libros I et VI pertinet, non ad II–V²⁵⁰, neque habemus quod D quamvis PV similem neglegamus, cum M similem H notemus; atque D non tantopere damnis adfectus est, ut nimis multa desint uel incerta maneant, sed libri VI columnarum exteriorum nusquam plus quam tertia fere pars deest et in fine fere integrae extant²⁵¹. Otiose recentiore g in adnotationem recepit²⁵²; etiam inde a 6, 6, 14 et 17, ubi S et K desunt, g non est ‘solus iuxta R longae formae testis’, sed aliunde contaminatus; ergo in hac libri parte solo R formae longae teste contenti esse eiusque lectiones ita aestimare debemus²⁵³.

²⁴⁸ G adfert ex Brandt, 1884, 261–331 (64; cf. Heck, 1992, 595 sq.). – B ipso Bononiae inspecto B³ a B² atramenti colore discernere potuit (67); quoad eas manus laudat (u. infra n. 254), eam sequimur, cum nobis imaginum taenia usis interdum res dubia fuerit.

²⁴⁹ Ingremeau, Ed. 65. In stemmate (92) et alias Cameracensem siglo C notat (et siglo D codicem Duacensem 219 saec. XII ex prioribus extantibus pendentem, ergo eliminandum; u. Brandt, Ed. I, LIV), cum 66 Casinensi siglum K tribuat recte monens C siglum adhiberi noniam posse, cum Brandt ita codicum consensum signauerit. Eadem ipsa de causa nos Cameracensem D notamus (u. iam Heck, 1992, 194; Lact. epit. edd. Heck–Wlosok, 1994, XXXIX).

²⁵⁰ De hac re non prius iudicium absolui potest quam uiderimus, quae ratio in libro VII inter D et P intercedat, ergo in quarti fasc. praefationis supplemento. Interim cf. p. XL sq. (et p. XXXVII n. 107).

²⁵¹ In foll. 116^f – 133^v (6, 1, 1 – 18, 16) in columnis exterioribus linearum supremarum fere dimidia pars, infimarum nihil deest, in foll. 134^f – 141^v (6, 18, 16 – 25, 16) praeter fines uel initia supremarum 5–10 linearum nonnumquam propter rugas incerta omnia legi possunt. In libro VI nobis 22 locis indicandum fuit D incertum esse uel deesse; singularum paginarum status per totum codicem uariat.

²⁵² Ingremeau, Ed. 67, secuta „la décision collective prise par les éditeurs de Lactance aux SC“. V. supra p. XXII n. 67.

²⁵³ Aliter Ingremeau, Ed. 87 (ad 6, 4, 12. 17; de 6, 7, 4, ubi KS desunt,

2. In adnotatione critica lectiones e correcturis ortas perraro reddit (plus quam ceterorum codicum B et P), quod ipsa idoneum non esse dicit, quia adfinitates celantur²⁵⁴; hac de causa non omnino in locum Brandt successit. Ceterum adnotatio lucide indicat ea, quibus opus est; textus dubiorum locorum constituendi rationes in notis praemissis (70–89, interdum nimis longis) disputantur.

3. In eligendis uariis lectionibus Ingremeau interdum classes nimis stricte discernit et numerat (ut pluribus plus auctoritatis tribuat²⁵⁵) neque contaminationum rationem habet, sed haec ex eius notis facile refutari possunt. Quorundam autem tritiorum locorum textum diligenter examinando optime explicauit²⁵⁶ et plurimas coniecturas a Brandt receptas uel inuentas eliminauit tradita defendendo²⁵⁷.

4. Aucta est editio amplis notis et infra textum (ubi praesertim similitudines Sacrae scripturae inueniuntur) et in appendice (383–420) ad fontes Lactantii pertinentibus. Cum nobis ad indicandos fontes ultra locos uerbo tenus laudatos paulum spatii suppeditet, lectores ad Ingremeau – et Winger – relegamus.

non disputat) soli R opponit KSg uel Sg, cum ibid. 71 (ad 6, 3, 1) lectionem ab RKSg datam ut duabus classibus („deux familles“) traditam recipiat; negligit quod R solus formae longae testis eiusdem auctoritatis est ac KSR consentientes (quod fere respicit Monat, Ed. inst. II, 1987, ad 2, 8, 3–7); cf. Heck, 1972, 172–174 et supra p. XXXVII sq. de σ forma breui ex p partibus formae longae aucta.

²⁵⁴ Ingremeau, Ed. 69 n. 1, etiam de B³ rarius allata (u. supra n. 248).

²⁵⁵ V. supra n. 253 et e. g. Ed. 73 (ad 6, 5, 2); 80 (ad 6, 21, 4); grauissimum exemplum 82 (ad 6, 23, 8, ubi B solus rectus non quia uetustissimus, sed quia difficiliorem lectionem praebet). Praesertim negligit, quod HM, i. e. classis η ex σ et β contaminata est, et propriam classem numerat, e. g. 83 (ad 6, 23, 32).

²⁵⁶ Praesertim 6, 1, 6 *libaturis* . . . *grata*; 19, 5 *maioresque* . . . *uertuntur* (u. Ingremeau, 1996, 123 sq.; Ed. 79 sq.).

²⁵⁷ E. g. Ed. 72 (ad 6, 4, 11); 73 sq. (ad 6, 10, 17); 75 (ad 6, 12, 16); u. et 1996, 122–125. Haud recte Ed. 71 (ad 6, 3, 16); 73 (ad 6, 6, 8).

Libenter ergo statuimus nobis, quamquam non omnia probare uel recipere potuimus, hanc editionem maximo usui fuisse.

3. *Alia addenda uel corrigenda*

a. De clausulis Lactantianis agendum hac de causa putamus: J. Bryce²⁵⁸ in ampla fasciculi 1 censura cum de uariis quaestionibus ad textum constituendum pertinentibus, tum uberime de numeris a Lactantio adhibitis uel a nobis aestimatis egit et multis locis se dissentientem ostendit. Nolumus hic ire per singula – quod non editionis, sed propriae commentationis est –, at monstrare conabimur dissensionum causam esse, quod rationes de clausulis iudicandi a Bryce et nobis adhibitae dissimiles sunt; utraque digna uidetur quae a lectoribus cognoscatur.

In textu constituendo ubi numerus i. e. clausula alicuius momenti fuit, iudicia dedimus ‘contra numerum’, ‘suadente numero’, ‘numero meliore’, ‘numero peiore’. Unde apparet, quod Bryce²⁵⁹ monuit, nos clausulas non ut ille secundum frequentiam, sed quandam qualitatis regulam ponderare. Haec regula iam pridem deducta est ex Ciceronis usu, breuissime ab A. C. Clark²⁶⁰ Ciceronis orationum editore, et quamquam postea amplius exploratum est, quomodo numerorum formae per tem-

²⁵⁸ J. Bryce, *ExClass* 11, 2007, 463–489 (abundanter, non carens erroribus), de numeris 479–488, de aliis quaestionibus 465–468 generaliter, 468–479 singulos locos retractans (e. g. 479 retractationi tribui posse putat 2, 18, 13 *dictata*, sed cf. supra n. 243; 478 probat 1, 20, 33 *armate*).

²⁵⁹ Bryce l. c. 480 sq., ubi disputat, utrum 1, 20, 27 legendum sit *consecrauerunt* an *consecrarunt*. Nos cum Stangl, 1915, 229 prius numero melius iudicauimus, quia creticus praecedat trochaeum, alterum peius, quia spondeus praecedat ditrochaeum; Bryce quaerendum censet, sintne formae contractae an plenae frequentiores in Lactantio.

²⁶⁰ M. Tulli Ciceronis Orationes I ed. A. C. Clark, Oxonii 1905 (et saepius), X sq., sec. T. Zielinski, *Das Clauselgesetz in Ciceros Reden*, Lipsiae 1904. Eadem ratione uti apparet Stangl, 1915.

pora auctae et mutatae sint²⁶¹, praesertim cum clausulae noniam sola syllabarum quantitate, sed potius uerborum accentu et cursu definirentur, tamen quoad agitur de Cicerone et eius imitatoribus, adhuc habenda uidetur pro fundamento:

Sunt tres clausulae principales et purae²⁶², quae a cretico incipientes ita componuntur, ut efficiatur siue creticus + trochaeus (— — — | — —, e. g. 5, 1, 6 *uehemēter oderunt*²⁶³) siue dicreticus (— — — | — — —, e. g. 5, 1, 1 *patiēter aut audiat*) siue creticus + ditrochaeus (— — — | — — — —, e. g. 5, 1, 27 *fābulas contulisset*). Variantur hae clausulae saepissime ita, ut locum syllabae longae expleant duae breues, ergo ex cretico efficiatur paeān siue primus (e. g. cum trochaeo 5, 1, 28 *habēre potuerunt*) siue quartus (e. g. cum trochaeo 5, 1, 7 *corpōribus extorquent*), ex trochaeo tribrachys (e. g. post creticum 5, 1, 1 *rēctor adseritur*); etiam pro breui syllaba ponitur longa, saepe ut ex cretico fiat molossus (e. g. cum cretico 5, 1, 25 *dērideri solet*).

Sed a Lactantio sicut a Cicerone aliisque Ciceronianis clausulae purae uel puris proximae modice adhibentur, non nimis abundanter ut ab Arnobio magistro eius²⁶⁴, et amplius quam indicauimus uariantur, quod exsequi propriae commentationis erit. Neque nos fugit clausulas etiam apud Lactantium non sola syllabarum quantitate, sed etiam uerborum accentu effici (e. g.

²⁶¹ De Romanorum historia numerorum cf. Hofmann—Szantyr 715–721, de Lactantio S. Casey, »Clausulae« et »cursus« chez Lactance, in: Lactance et son temps, edd. J. Fontaine / M. Perrin, Parisiis 1978, 157–164, de Inst. V Monat, Ed. 1973, I, 95–97; recentiora ap. Bryce 480–481 nn. 51–66, praesertim de frequentis clausularum.

²⁶² Sec. Hofmann—Szantyr 716 „Aus der Verbindung dieser metrischen Einheiten [sc. cretici et trochaei] in ihrer reinen (nicht aufgelösten ...) Form ... entstehen die drei Hauptklauseln“.

²⁶³ Accentu signantur initia clausularum; nota: puriores incipere solent a syllaba paenultimi uel antepaenultimi uerbi accentum gerente.

²⁶⁴ Arnobii clausularum fere 80 % purae sunt; de aliis, etiam Ciceronianis modicis, u. Hofmann—Szantyr 717; Lactantii clausulae nondum penitus numerati sunt (cf. Casey, supra n. 261, 160).

5, 1, 22 *stúdium contulisset*²⁶⁵), atque etiam cursus q. d. aliquid ualere²⁶⁶. Sed Bryce²⁶⁷ nobis interdum cursum pluris aestimare uidetur quam syllabarum quantitatem et uerbi accentum initium clausulae. Nos contra monendum putamus, ne clausulae purae uel puris proximae traditae siue uariis lectionibus²⁶⁸ siue coniec-turis²⁶⁹ tollantur. Inde dissensiones ortae sunt, quod in re difficili mirum non est. Tamen quamquam multis in locis nobis consen-tiendum erit nos dissentire²⁷⁰, lectori usui fore putamus, si quae Bryce exposuit cognouerit.

b. In apparatus sectione **Auct.** (u. p. XLVII cum n. 153) aliter ac in fasc. 1 et 2 laudamus primum Cypriani Ad Demetrianum sec. capita et paragraphos editionis quam J. C. Fredouille²⁷¹ curauit 2003. Deinde Ciceronis De re publica J. G. F. Powell²⁷² edidit 2006. Cum huius operis reliquiarum ordo ab A. Mai palimpsesti Vaticani inuentore 1822 institutus adhuc in editi-onibus hic illic mutatus tamen fere seruaretur, Powell eas, prae-

²⁶⁵ Pro cretici prima longa syllaba breuis ponitur, si uerbi accentum gerit, cf. 1, 1, 1 *stúdium contulerunt* et anteced. *pénitus dedidissent*, quod uariae lectioni *p. dedissent* numeri causa praetulimus; aliter Bryce l. c. 484; pro cretico tribrachys e. g. opif. 1, 13 *fúerit exsecutus* (cf. Heck, *VChr* 23, 1969, 289).

²⁶⁶ Cf. Hofmann–Szantyr 717 et Casey (supra n. 261), 159–161.

²⁶⁷ Bryce 480–487 passim.

²⁶⁸ In libro V e. g. 5, 3, 19. 13, 9. 23, 1; in libro I e. g. 1, 1, 23 *praeci-pítia labantur* (aliter Bryce 486).

²⁶⁹ In libro V e. g. 5, 5, 10. 16, 10 *ille sed stultus est* Brandt contra numerum deleuit; in libro I 1, 1, 10 *quodámmodo disserenda* etiam numeri causa contra Brandt seruandum (aliter Bryce 484).

²⁷⁰ Adsentimur fere e. g. Bryce 485 ad 1, 15, 23; quibusdam locis potius ‘numero peiore’ dici oportuit quam ‘contra numerum’.

²⁷¹ Cyprien de Carthage, A Démétrien ... ed. J.-C. Fredouille, *SChr* 467, Parisiis 2003.

²⁷² Ciceronis De re publica, De legibus, Cato maior de senectute, Laelius de amicitia rec. ... J. G. F. Powell, Oxonii 2006; cf. W. Gör-ler, *Mnemosyne* 4. ser. 61, 2008, 324–328, praesertim 324–326.

sertim locos a posterioribus laudatos, in nouum ordinem redegit, de quo certe multa disputabuntur. Nobis placuit Cic. rep. et secundum ordinem pristinum a K. Ziegler²⁷³ redditum et secundum eum quem induxit Powell indicare.

In apparatus sectione **Test.** 26 locis Lucifer Calaritanus (cf. p. XLIV n. 142) adfertur, sed Lactantium non semper uerbo tenus laudauit; ergo illius textum ex Lucifero mutare non licet²⁷⁴.

In adnotatione critica ‘prob.’ amplius quam p. LV significat ‘probauit uel probabile putauit / probante . . . putante’.

c. Commentationibus (pp. LI–LIII. LXIX) adde quas diximus pp. LXXI–LXXXII: Walter (n. 238), Ingremeau (n. 247), Bryce (censura, n. 258), Casey (n. 261), praeterea ad 5, 20–23 E. Heck, MH ΘEOMAXEIN oder: Die Bestrafung des Gottesverächters, Francofurti ad Moenum al. 1987.

d. Corrigenda: Fasc. 1: p. XXI l. 17 ‘7, 3, 19 *curae haberet*’; XXIII l. 8 ‘*quas*’; LII l. 33 post ‘Pichon’ dele ‘, 152–158’²⁷⁵. Fasc. 2: p. LVIII l. 17 ‘30, 2. 6. 11’ – Ad 4, 12, 9 *saluator* adn. crit. post ‘P’ adde ‘*recc., edd., Buen; cf. Thes. X 2, 2585, 70*’.

Gratias denique agimus iis, quae huic fasciculo auxilio fuerunt; ultra p. L et LXIX hic denuo appellamus: Miriam Bräuer (n. 232), Monika Köstlin (n. 231), Katrin Fürst (n. 235), quae etiam in hoc fasciculo relegendo nos adiuuit; praeterea nobis profuit Christiane Ingremeau (n. 246).

Tubingae et Moguntiaci,
mense Iunio a. MMIX

E. H.
A. W.

²⁷³ Cic. rep. rec. K. Ziegler, Lipsiae 1915, 1969⁷. Quomodo loci ex Cic. rep. a Lact. praesertim in libris V et VI laudati a philologis ante Powell tractati sint, refert Winger, 1999, ad unum quemque locum.

²⁷⁴ Quod fecit Brandt 5, 19, 25 et 6, 3, 17; praeterea Lucif. in adn. crit. mentionem facimus 5, 1, 7. 13, 15. 18, 7. 9.

²⁷⁵ Hunc unum errorem recte monet B. Colot, Gnomon 79, 2007, 700 sq., inter nonnullas reprehensiunculas falsas uel ineptas.

CONSPECTVS SIGLORVM
CODICVM EDITORVM CRITICORVM

(De siglis B¹ B² B³ D^{ac} D^{pc} P^{ar} P^{pr} sim. u. p. XLVIII)

A	fragmenta lib. IV / V in codd. Auerbodensi 44 et Florentino Laur. Ashb. 1899, saec. IX; u. p. LXXII–LXXV
B	codex Bononiensis bibl. uniu. 701, saec. V (m. 3 saec. V / VI); u. p. XIV sq. LVII
D	Cameracensis bibl. mun. 1219, saec. IX; u. p. XVI sq.
G	Sangallensis 213 (rescriptus) saec. V; u. p. XV sq. LXXI
H	Palatino-Vaticanus 161, saec. IX; u. p. XIX sq. LIX
K	Casinensis 595, saec. XI; u. p. XXI sq.
M	Montepessulanus schol. med. 241, saec. IX; u. p. XX. LIX
P	Parisinus BN lat. 1662 (Puteani), saec. IX; u. p. XVIII
R	Parisinus BN lat. 1663 (Regius), saec. IX; u. p. XXIII sq. LIX. LXXV
S	Parisinus BN lat. 1664, saec. XII; u. p. XXII
V	Valentianensis bibl. mun. 147, saec. IX; u. p. XVII
recc.	codices recentiores; cf. p. XLIII
edd.	editores omnes uel plurimi (saepe de coniectura incerti auctoris ante Brandt uulgo recepta; cf. p. X n. 17)
Br	Brandt (1890)
Buen	Bünemann (1739)
Fr	Fritzsche (1842)
Hm	Heumann (1736)
Ingr	Ingremeau (2007 inst. VI; u. p. LXXVII–LXXX)
Le	Le Brun – Lenglet-Dufresnoy (1748)
Mo	Monat (1973 inst. V; u. p. LXXVI)
St 230	Stangl (1915) p. 230
Win	Winger (1999, 126–251 inst. V et VI; u. p. LXXVI sq.)

DIVINARVM INSTITVTIONVM

LIBER QVINTVS

DE IVSTITIA

5 1. Non est apud me dubium, *Constantine imperator*, quin 1
 hoc opus nostrum, quo singularis ille rerum conditor et huius
 immensi rector adseritur, si quis attigerit ex istis inepte religiosis,
 ut sunt nimia superstitione impatientes, insectetur etiam male-
 dictis et uix lecto fortasse principio adfligat proiciat exsecretur
 10 seque inexplabili scelere contaminari atque adstringi putet, si
 haec aut legat patienter aut audiat. ab hoc tamen si fieri potest 2

Epit.: 5, 1, 1–9] 47, 2–5 (*quaedam ex 5, 9, 3–10 sumpta*) 5, 1, 1
 insectetur . . . audiat] 47, 2 cumque . . . 3 insectantur

Auct.: 11 §§ 2–6] *cf.* Tert. apol. 1, 2 unum . . . 6 odisse

Test.: 5 §§ 1–4] *cf.* Salu. gub. 5, 20

Codd.: *ab initio extant* B DV PA HM KS R 5 *a non incipit* A
fol. 2^r col. sin. integra

4 *de inscriptione u. p. XXVI sq. XXVIII; in A periit; u. p. LVIII*
 5 *constantine imperator* KSR, c. i. maxime DV (*cf. 1, 1, 13 et*
p. XXXVII n. 109), om. cet. quin HM 6 *ille bis* D (*pr. del.*) V
post huius s.l. m.1? eius D 7 *immensi] mentis* HM attigerit *ex*
obt-? B³; atting- HM *ex istis] existit* KS *inepte] in* B¹, *corr.*
B³; -tę PK, -tae HMS; -tis R religionis HMS 8 *ut ex et* B³
sunt] nt in ras. m.3 B; sint V^{ac} *patientes* R¹ *insecte~|tur, ~ m.3?,*
B, -tatur HM; *sectetur* A^{ac} 9 *et] ut ex et* B³ *adfligat] l exp. V*
 10 *inexplabili ex -pleb-* B³; *a in ras. 3 litt. S; -lis* P 11 *ab] ob* PA

humanitatis iure postulamus, ut non prius damnet quam uniuersa
cognouerit. nam si sacrilegis et proditoribus et ueneficis potestas
defendendi sui datur nec praedamnari quemquam incognita cau-
sa licet, non iniuste petere uidemur, ut si quis erit ille qui inci-
derit in haec, si leget, perlegat, si audiet, sententiam differat in 5
3 extremum. sed noui hominum pertinaciam; numquam impe-
trabimus. timent enim ne a nobis reuicti manus dare aliquando
4 clamante ipsa ueritate cogantur. obstrepunt igitur et intercedunt,
399 ne audiant, et oculos suos opprimunt, ne lumen uideant quod
offerimus; quo plane ipsi diffidentiam suae perditae rationis os- 10
tendunt, cum neque cognoscere neque congrredi audent, quia
5 sciunt se facile superari. et idcirco disceptatione sublata
'pellitur e medio sapientia, ui geritur res',
ut ait Ennius. et quia student damnare tamquam nocentes quos
utique sciunt innocentes, constare de ipsa innocentia nolunt, 15
quasi uero maior iniquitas sit probatam innocentiam damnasse
6 quam inauditam. sed ut dixi uerentur, ne si audierint, damnare

Epit.: 5, 1, 4–6] 47, 4 scilicet . . . noluerunt

Auct.: 13 Enn. ann. 268 Vahlen (248 Skutsch); cf. Cic. Mur. 30

Codd.: 11 in cum neque desinit A fol. 2^r col. sin., seq. col. dext. resecta; u. p. LXXIV

2 si] etsi HM ueneficiis P (tert. i exp.) Mar; beneficiis, alt. i eras., B
3 defendendi . . . datur] defend|deatur B¹, e ante a eras., endi sui in
ras. suppl. B²; defendi s. d. AM¹ 3–4 incognita . . . non om. P
4 iuste D¹ V uideremur A fuerit B 5 legerit, i ex e, D²; -gat
Pac; -get et HM audiat V¹ HMR; -iet ex -ies? A 6 impetrauimus
AM^{ac} 7 dare ex dere P³ 8 intercidunt HM 10 offerimus P;
offerem- A; offendunt B¹, corr. B³ quo PAR; quod cet.
diffidentia BHM sui HM 11 congrredi audent in A angulo
abscisso deest audeant BHM Br (in addendis), Mo, Win, sed
anteced. cum q. d. identicum 12 et om. HM 13 sapientiae D^{ar} P (in
A extat sapientia) ui] cui B res om. H 15 cumstare DV
16 quiasi D^{ac} V^{ac} uero ex uestra B³; uere M 17 ne si] nisi HM¹

non possint, et ideo cultores dei summi hoc est iustos homines
torquent interficiunt exterminant, nec causas odiorum reddere
ipsi possunt, qui tam uehementer oderunt. quia ipsi errant, 7
irascuntur iis, qui ueram uiam sequuntur, et cum corrigere se
5 possint, errores suos insuper crudelibus factis coaceruant, in-
nocentium cruore maculantur et dicatas deo mentes euisceratis
corporibus extorquent. cum talibus nunc congredi et disputare 8
contendimus, hos ad ueritatem ab inepta persuasione traducere,
qui sanguinem facilius hauserint quam uerba iustorum. quid 9
10 igitur? operamne perdemus? minime. nam si lucrari hos a morte,
ad quam concitatissime tendunt, non potuerimus, si ab illo iti-
nere deuio ad uitam lucemque reuocare, quoniam ipsi saluti suae
repugnant, nostros tamen confirmabimus, quorum non est sta-
bilis ac solidis radicibus fundata et fixa sententia. nutant enim

400

Epit.: 5, 1, 9 ipsi . . . repugnant] 47, 2 . . . salutis

Test.: 1–7 cultores . . . extorquent] Lucif. moriend. 2 l. 21–26 Diercks

Codd.: 11 in illo desinit A fol. 2^r col. dext., seq. fol. 2^v col. sin. resecta
(u. p. LXXIV); ceterum extant B DV P HM KS R

1 possunt D^{ac} V^{ac}; -sit MK^{ac}; audeant p. R hoc est] aut HM
3 tam] uitam M uehementes K¹ quia] quam B erant D¹ V¹
4 iis R Br, his cet. (h exp. P, A deest), Win (ut semper) uiam ueram P
se exp. V²; se ipsi R Mo; cf. Lucif. te possis 5 possunt AM^{ac};
-sent R² coacerbant B³ (ex cognita gerunt) H, -arcebant M
innocentum KS 6 dictas A^{ac} uisceratis B¹, corr. B²; deui- DV
7 nunc congredi] non concredunt, credunt in ras. m.2, H; cum (s.l. m.2)
non (deinde 3 litt. eras.) credunt M et om. HM 8 hos] nec HM
incepta B^{ar} transducere HM; sup. trad- add. cupimus R²
9 sanguine P; sansuinem HM^{ar} (ex utraque s ras. i) auaserint P (in A
extat |rint); hauserunt R 10 perdamus B¹, corr. B³; -derem DV
11 ad] d in ras. D; at P 12 uitam] u. dirigere B lucemque s.l. B³
reuocare ex inuoc- B³; -cari HM; sup. r. add. non ualemus R²
salutis H^{ar} M^{ar} 13 repugnant] re s.l., ceterum extat pug] A
confortabimus B; cf. Br ad l. et 4, 15, 13. 20, 12 non om. P (et A ut
uid.; extant 2 hastae potius litt. m quam n) 14 fixa] fida HM

- 10 plurimi ac maxime qui litterarum aliquid attigerunt. nam et in
hoc philosophi et oratores et poetae perniciosi sunt, quod incau-
tos animos facile inretire possunt suauitate sermonis et carmi-
10 add. num dulci modulatione currentium. *mella sunt haec uenena te-*
11 *gentia.* ob eamque causam uolui sapientiam cum religione 5
coniungere, ne quid studiosis inanis illa doctrina possit officere,
ut iam scientia litterarum non modo nihil noceat religioni atque
iustitiae, sed etiam prosit quam plurimum, si is qui eas didicerit,
12 sit in uirtutibus instructor, in ueritate sapientior. praeterea
etiamsi nulli alii, nobis certe proderit: delectabit se conscientia, 10
gaudebitque mens in ueritatis se luce uersari, quod est animae
13 pabulum incredibili quadam iucunditate perfusum. uerum non
est desperandum, fortasse 'non canimus surdis'. nec enim tam in
13 add. malo statu res est – *aut plus impuris spiritibus quam sancto licet*
(13) –, ut desint sanae mentes, quibus et ueritas placeat et monstra- 15
401 14 tum sibi rectum iter et uideant et sequantur. circumlinatur
modo poculum caelesti melle sapientiae, ut possint ab impru-

Auct.: 13 Verg. ecl. 10, 8 16 § 14] cf. Lucr. 1, 936–942 = 4, 11–17

Codd.: 17 in mel | desinit A fol. 2^v col. sin., seq. col. dext. integra

1 terrarum P (in A extat rum) attingerunt DVS^{ar}, -tigerint, in ex alia
litt., K; adierunt B in om. DV 2 incautas (deinde 6–7 litt. eras.)
animas M 3 sauitate P^{ac}; uanit- DV 4 moderatione curuantur B¹,
corr. B³ 4–5 mella . . . tegentia KSR tantum, ex retractatione; cf.
Heck, 1972, 179 4 uenenum KS agentia S 6 coniungere] fung-
DV efficere B¹ (corr. B³) KS 7 scientiam HM^{ar}
non om. KS religione M^{ac} R¹ 8 eas om. M 9 instructor] strict-
PA scientior H (sti-) M 10 etiamsi] quamsi B prodeerit B; cf.
2, 3, 1 se om. PA conscientiam HM^{ar} 11 gaudebit mens P
ueritates P^{ac} V^{ac} (D deest) se om. V (D deest) est om. K
12 uerum] pr. u in ras. m.3, post e 1 litt. eras. B 13 non canimus]
nunc an- DVH^{ac} M^{ac} 14 aut . . . licet KSR tantum, ex retractatione;
cf. Heck, 1972, 179 sq. 15 et post quibus om. B 16 rectum]
regnum R iter et] inter et B^{ar}; iret HM circumliniatur BS²
17 poculum] pabulum B; cf. § 12 et 1, 1, 19 caeleste B Walter (u.
p. LXXVI n. 238) 328–333; -tis HMS² sapientiae melle caelesti P Mo

dentibus amara remedia sine ulla offensione potari, dum inli-
 ciens prima dulcedo acerbitatem saporis asperi sub praetexto
 suauitatis occultat. nam haec in primis causa est cur apud 15
 sapientes et doctos et principes huius saeculi scriptura sancta
 5 fide careat, quod prophetae communi ac simplici sermone ut ad
 populum sunt locuti. contemnuntur itaque ab his, qui nihil 16
 audire uel legere nisi expolitum ac disertum uolunt, nec quid-
 quam haerere animis eorum potest nisi quod aures blandiore
 sono mulcet; illa uero quae sordida uidentur, anilia inepta uul-
 10 garia existimantur. adeo nihil uerum putant nisi quod auditu 17
 suaue est, nihil credibile nisi quod potest incutere uoluptatem;
 nemo rem ueritate ponderat, sed ornatu. non credunt ergo 18
 diuinis, quia fuco carent, sed ne illis quidem qui ea interpretan-
 tur, quia sunt et ipsi aut omnino rudes aut certe parum docti.
 15 nam ut plane sint eloquentes, perraro contingit; cuius rei causa
 in aperto est. eloquentia enim saeculo seruit, populo se iactare 19
 et in rebus malis placere gestit, siquidem ueritatem saepius ex-
 pugnare conatur, ut uim suam monstret; opes expetit, honores
 concupiscit, summum denique gradum dignitatis exposcit. ergo 20 402

Codd.: 18 *ab ut uim incipit A fol. 3^r col. sin. integra*

1 amare media P ulla R *Mo, Heck, 1972, 190, om. cet., Br*
 potari] amput- B 2 aceruitatem B¹ (*corr. B³*) Dac Vac; aceruitate
 HM^{ac} saporis . . . praetexto] saporis sub (b *s.l. m.2*) pretexto (to *s.l.*
m.2) P asperi] -pensa HM^{ac} praetextu M² S² 3 suauitates R¹
 occultae B¹, *corr. B³* 4 principis P 5 ut *om. B P* 6 contemnuntur
 Dac V (-mpn-) his *codd., iis edd., Br* 7 excultum B
 dissertum B^{ar} V² PA; dese- HM 8 inhaerere DVHMR (-her-
 HMR) animis] in a. HM blandiori HM 9 mulcent P; -lget R¹
 illam P uideantur H, -dentur *ex* -deatur M 10 ideo P
 ueri HM 10-11 auditus uane DV 11 credibile] c. est B
 12 rem] se KS ueritatem PM^{ar} 13 fuco *ex* suco? B³; fugo Aac
 ea *ex* a B³; eam Mar R 14 sunt aut ipsi et omnino R 14-15 docti
 nam] -trinam, *s.l. m.2* consecuti R 15 contigit PR 16 eloquentia
bis K (*pr. del. m.2*) S 18 conatur] uideatur HM (*a eras.*)
 19 denique] eque B gradum] gaudium PA